

Рис. 2. Місце знахідки монети-дельфін в акваторії протоки Тонка (м. Генічеськ)

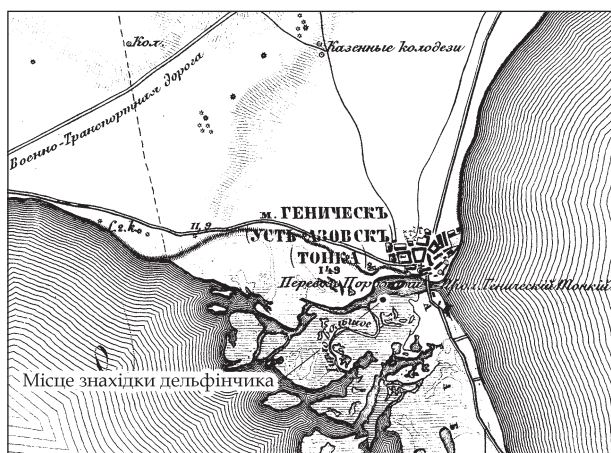

Рис. 3. Фрагмент листа (31–13) карти Шуберта (1865 р.) з розгалуженням трьох напрямків шляхів після виходу на материк з Арабатської стрілки

ність броду глибиною 1,3–1,5 м), що разом з невеликою відстанню в 0,56 км між цими ділянками суші, засвідчує, що в часи будівництва курганів острів був півостровом.

На наше прохання Роман Козленко, з огляду на форму Арабатського «дельфіна», засвідчує, що той належить до третьої, найбільш реалістично виконаної, групи цих монет (за класифікаціями В. П. Харко, В. В. Лапіна та Д. Ю. Чистова), та може бути датований кінцем VI – першою третинною V ст. до н. е. Також було наголошено, що гарний стан збереженості «дельфіна», свідчить про те, що в довгому вжитку він не був.

Карта середини XIX ст. (рис. 3) демонструє три напрямки шляхів після виходу з Арабатської стрілки, два з яких могли вести до Ольвії. З огляду на ту обставину, що шляхами з Ольвії та Березані, де знахідки монет-дельфінів обчислюють сотнями, для потрапляння на Стрілку треба було здолати дві значні водні перешкоди: Бузький лиман та спільну заплаву Дніпра та Конки, не виключаємо і морського способу комунікації з Боспором. Не виключаємо і сухопутний шлях через броди поблизу Каменського городища, тоді і залишався варіант маршруту, якій ми реконструюємо. Тим більше, що знахідки ольвійських монет-дельфінів V ст. до н. е. відомі на Мірмекії та Німфеї, ця обставина вказує на ольвійсько-боспорські контакти, і можна ще раз наголосити, що вони могли відбуватися і через Арабатську стрілку.

Ю. Болтрик, О. Фіалко, О. Пробийгорова, Л. Кармазіна, С. Теліженко

ПОХОВАННЯ ЛІДЕРА КАТАКОМБНОГО НАСЕЛЕННЯ АРАБАТСЬКОЇ СТРІЛКИ

Наприкінці серпня та в першій половині вересня звітного сезону Арабатська експедиція ІА НАН України під керівництвом Ю. Болтрика проводила роботи поблизу с. Щасливцеве Генічеського р-ну. Розкопано було добудову до найбільшого (вис. 4 м) кургану Арабатської стрілки, що датується добою ранньої бронзи. Експедиція прибула на запрошення голови виконкому Щасливцевської сільради Віктора Плохушко, який повідомив про інформацію мешканця села Дмитра Борисенка щодо провалля на полі, яке утворилося поблизу найбільшого кургану біля с. Щасливцеве (рис. 1). З пові-

домлення стало зрозумілим, що провалилась поховальна катакомба на північному краю видовженого насипу (первісна довжина 56 м, вціліло 32 м, висота 0,3 м), тобто у так званому хвості, що відходив в західному напрямку від тіла великого кургану (№ 4). Сферичний насип цього великого кургану відділений від добудови, яку було досліджено, великим котлованом (завглибшки 4–5 м), що утворився внаслідок тривалого добування глини в цій частині Арабатської стрілки. Слід зазначити, що й насип добудови зазнав значного антропогенного впливу. Декілька десятиріч тому, для насаджень виногра-

ду тут була проведена глибока плантажна оранка, паралельні темні смуги якої проступали на світлому тлі шару материкової глини.

Вже з першого дня робіт стало зрозуміло, що провал стався над поховальною камерою досить великих розмірів. З огляду на сусідство великого кургану доби бронзи, версію про скіфську приналежність катакомби відразу ж було виключено. Це підтвердили і подальші її дослідження, що тривали більше тижня. Стала зрозумілою вся картина поховального комплексу. Невелика кругла вхідна яма (рис. 2), заповнена переважно жовтою глиною, глибиною 2 м від сучасної поверхні, в верхній частині мала діаметр 0,8 м і майже вдвічі розширювалася в середній частині. З вхідної ями до поховальної камери в північно-східному напрямку вів невеликий лаз завширшки 0,8 м, довжиною 0,65 м. Камера квасолеподібної форми, орієнтована за лінією північний захід – північ – південний схід – південь, розмірами 3,2 × 1,8 м, глибиною 2,4–2,5 м від сучасної поверхні. В центральну частину камери поклали чоловіка випростано на спині, головою на захід. З огляду на великі розміри поховальної камери та супроводжуючий інвентар, стало зрозумілим, що це статусне поховання очільника певної групи населення Інгулецької катакомбної культури (рис. 3). В південно-західному кутку камери, неподалік від входу до неї, зафіксовано декілька плям

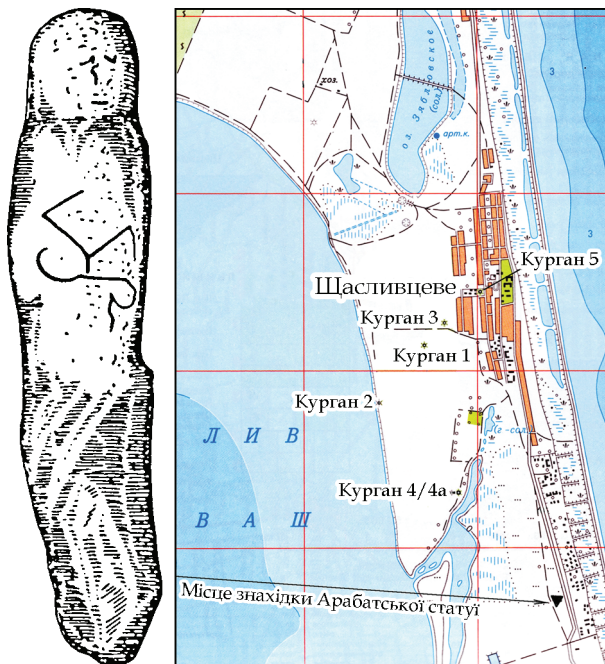

Рис. 1. Схема розміщення кургану 4/4а на південь від с. Щасливцеве

бордової вохри. На долівці камери, під серединою устя, траплялися шматочки деревного вугілля.

Небіжчика супроводжували: добре полірований кам'яний молоток (рис. 4) з дерев'яним руків'ям, посох з круглим наверхшям на долівці камери (вцілїли лише його відбитки), сім мініатюрних вістрів стрїл з прозоро-

Рис. 2. Вигляд частини добудови (курган 4а) з вхідною ямою та камерою поховання 1 і на віддаленому плані курганом 4, поблизу с. Щасливцеве

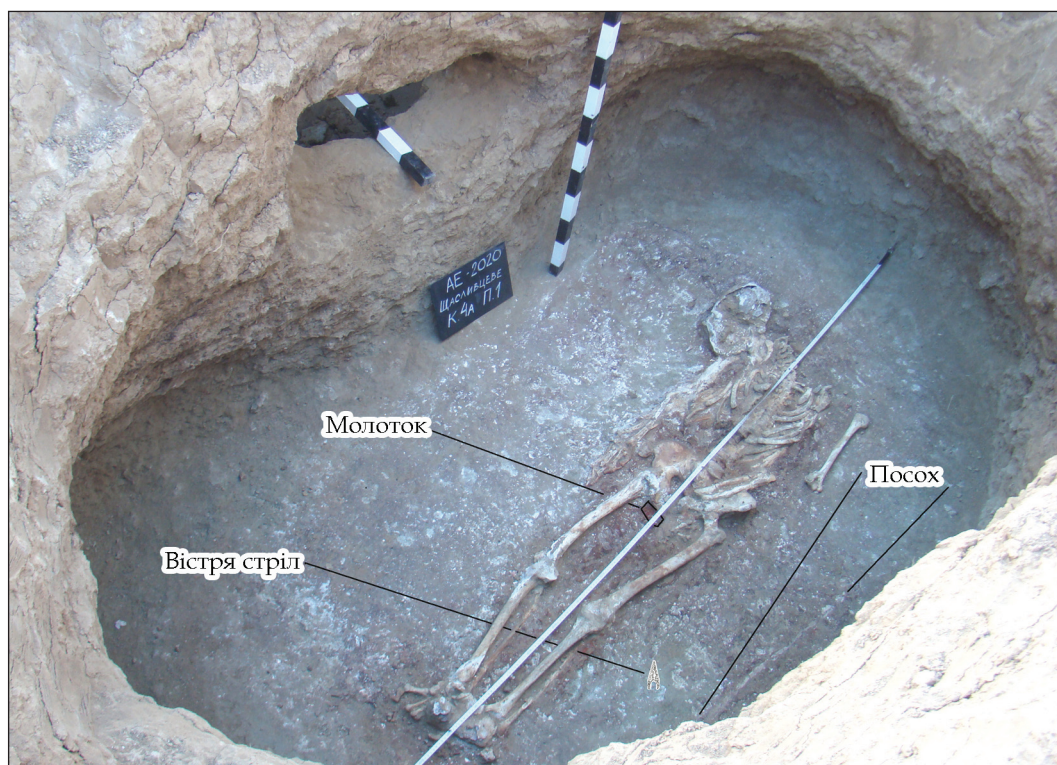

Рис. 3. Вигляд камери катакомбного поховання 1 кургану 4а поблизу с. Щасливіцєве. В південно-західній стінці камери видно невелике устя короткого дромосу

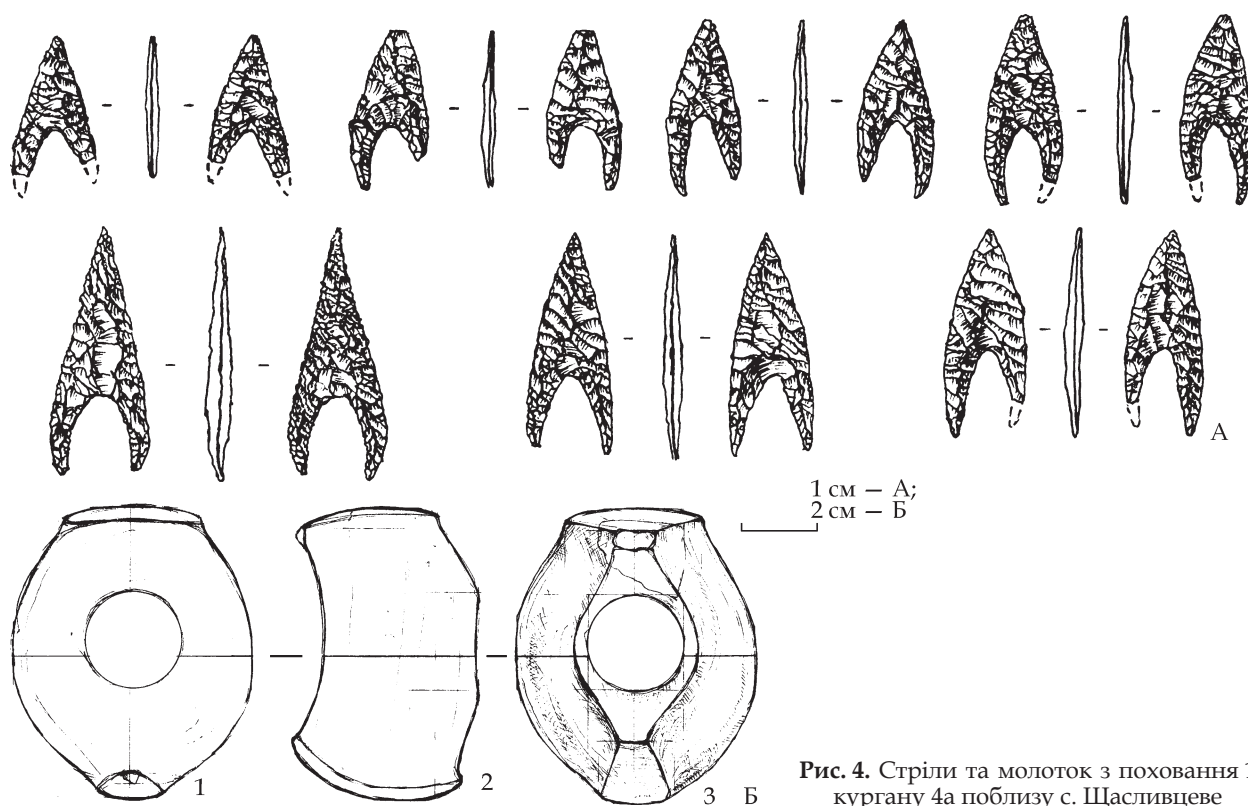

Рис. 4. Стріли та молоток з поховання 1 кургану 4а поблизу с. Щасливіцєве

го світло-жовтого та темно-сірого кремнію (рис. 4). Голова та кінцівки небіжчика були пофарбовані вохрою. Ретельне дослідження залишків черепу (його розчавило падінням склепіння катакомби, а довершили руйна-

цію ховрахи, які в його коробці влаштували кубло), дозволило встановити, що голову померлого перед похованням відокремили від тіла та піддали обряду мацерації. На проведенні певних ритуальних дій з черепом вка-

Рис. 5. Вигляд камери катакомбного поховання 4 кургану 4а поблизу с. Щасливеце

зують фрагменти сірих та сіро-фіолетових його фрагментів. Крім того вдалося виявити окремі шматочки поховальної маски з суміші глини з вохрою. На місці вушних отворів зафіксовані вставки з вохри конічної форми. Вірогідно, тут була і імітація носа.

Подальші дослідження насипу добудови до кургану 4 дозволили відкрити ще п'ять давніх поховань. Одне з них катакомбної культури з трьома небіжчиками (серед них і дитина). Поховальна камера (сусідня з попередньою могилою 1) витягнута з заходу на схід і під її протилежними торцевими стінками виявлено дві орнаментовані ліпні посудини. Кістки двох небіжчиків були відсунуті під протилежну входу стінку камери, аби звільнити місце третьому, тобто могилу використовували за принципом склепу (рис. 5).

Наявність на головній осі насипу-добудови ще чотирьох могил бабинської археологічної культури змушує вважати, що саме завдяки їм збудували цей «хвіст-добудову» до великого кургану. Могили «бабинців»

приблизно на два–три сторіччя молодші за катакомбні. Тоді як тут опинились дві могили останніх, ще й вагомих в соціальному плані? Вірогідно, поруч, за 50–60 м від вже існуючого великого кургану 4, скоріш за все, тоді ще не дуже великого за розмірами, звели скромний насип для «катакомбників», який потім бабинці перекрили насипом-досипкою. Власне тому катакомбні могили і опинилися на його північній периферії.

Поховання носіїв бабинської археологічної культури дали матеріал для антропологів, а з двох могилок немовлят походять дві невеличкі посудини.

Варто зазначити, що перспективним для подальшого дослідження є і сам курган 4. Він найбільший серед насипів навколо с. Щасливеце і є крайнім з півдня в розтягнутому ланцюгу (довжиною 3 км) з п'ятьох курганів (рис. 1). Слід зазначити, що на триверстовій карті 1913 р. налічується дев'ять насипів, проте на сьогодні маємо лише п'ять, інші розорані і десь ховаються в ланах.